Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШОАТТА, 27 МАЙ, 1989 ШУ. ★ № 63 (7721). ★ Мах 3 кеп.

СССР ХАЛКЪА ДЕПУТАТИЙ СЪЕЗДА ПРЕЗИДИУМ

Азизбекова Пюста Азизага кызы — Азербайджана Iилмай Академе исторе музея директор, Азербайджански ССР.

Айтматов Чингиз — Киргизски ССР йоазонхой Союза правлене председатель, «Иностранная литература» яхача журнала керттера редактор.

Амбарцумян Виктор Амазаспович — Армянски ССР Iилмай Академе президент.

Бразаускас Альгирдас - Миколас Казе — Литва Компарте ЦК хьалхара секретарь.

Воротников Виталий Иванович — РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума Председатель, КПСС ЦК Политбюро член.

Горбачев Михаил Сергеевич — СССР Лакхехьарча Совета Президиума Председатель, КПСС ЦК Генеральни секретарь.

Горбунов Анатолий Валерьянович — Латвийски ССР Лакхехьарча Совета Президиума Председатель.

Ишанов Хеким — «Туркменнефть» яхача производственни объединене керттера инженер, Туркменски ССР.

Кожахметов Ибраимжан — Талды - Курганскн областерча Панфиловски районерча Кирова цIерагIча колхоза председатель, Казахски ССР.

Киселева Валентина Адамовна — СССР 60 шу дизара цIерагIча «Химволокно» яхача Гродненски производственни объединене аппаратчица, Белорусски ССР.

Курашвили Зейнаб Гививна — «Глдани» яхача Тбилисски трикотажни производственни объединене швея-мотористка, Грузински ССР.

Липпмаа Эндель Теодорович — Эстонски ССР Iилмай Академе химически биологически физика Института директор.

Лукьянов Анатолий Иванович — СССР Лакхехьарча Совета Президиума Председатела хьалхара заместитель, КПСС ЦК Политбюро членалла кандидат.

Мухабатова Сониябиби Хушвахтовна — Таджикски ССР Гармски районерча «Хаети-Нав» яхача совхоза ферма бригадир.

Нишанов Рафик Нишанович — Узбекистана Компарте ЦК хьалхара секретарь.

Орлов Владимир Павлович — СССР халкъа депутаташ харжара йолча центральни хоржамий комиссе председатель.

Патон Борис Евгеньевич — Украински ССР Iилмай Академе президент.

Ротарь Светлана Анатольевна — Молдавски ССР Дондюшански районерча «Молдова» яхача колхоза аппаратащца доахан детташ йола мастер.

НИКЪ ХАРЖАР А ДЕШАШ КЪОАСТАДАР А

Москве хьайиллай СССР халкъа депутатий Съезд

25 мае Iуйрийна 10 сахьат даьлча съездий Кремлевски Дворецe ший болх дIаболабаьб СССР халкъа депутатий Съездо.

Из хьаеллаш, Центральни хоржамий комиссе председатела В. П. Орлова цун цIергIа вай мехка пачхаьалкхен Iаьдала эгтара лакхерча органе харжарца, советски халкъа тешам болларца ловца боаккхаш даькъала бийцар депутаташ.

Хоржамаш а царна кийчо елга а белгалдаькхар оратора, шеррача, хIанзалца ца хиннача гласноста а дерригa гуччахьа леладара а хьале, къахьегамхой политически хьинар айдалара хьале чакхдаьлар. Цунна къаьгта тешал дир 26 марта кIирандено, цу дийнахьа 172 миллион советски саг е спискана юкъе бахача харжархоех 90 процент гарта бараш хоржамий участкашка баьхкар, общественноста хеташ долчун ерригa оагIонаш дIа а хьокхаш, перестройка хьалацар духьа.

Хоржамаша хьахьекхар, перестройках дерригача халкъа гIулакх хинналга. Из дIахо кIоаргъяра, вахара дерригача доакъошка дикагIча оагIорахьа сихха хувцамаш дара шоаш тIехьа болга дIахайтар советски наха. Кердача тайпара чакхъяхарца, нах царца чIоагIа хьашт долаш хиларца хоржамаша кхы а тоадир перестройка сибат. Демократи дегIайоаларя принципиальни лоархIам бола гIа хилар царех, парте XXVII съездо а XIX Ерригсоюзни партийни конференце а белгалбаьча наькагIа дIахьалхашкаьа йигар вай общество.

Хоржамаша хьахьекхар, советски общество кхотае, цунна консолидаци е, къоастаянза яргIоаца проблемаш дикагIча тайпара къоастае а халонаш эшае а могаргдола низ Ленина партех халкъа гуш хилар.

Коммунистически парти, общество кердаяккхара тIабербаьзабь цун никъ хьаллацара цул йоккхагIа дерригача халкъа форум хиннаяц. Тахан ала йиш я, политически системана реформа еча, Iаьдал халкъага дIалуча хоржамаша доккха дакъа юкъедихьад, аьнна. Советски демократи дикала кердача лагIа тIа яьккхар цар, хIаьта вай социалистически пачхаьалкхен историна юкъе а гIоргья дерригача общественни вахара доархIамегIдола хIама санна.

Хоржамий кампани йолча хана советски халкъо Iоаьйше санна яр кхыйоаца политически опыт. Миллионаш болча харжархоша хIанз мара кхетадаьдац шоашта хеташ дар мохк общественно-политически дегIабоалабара доккхий пачхаьалкхен дешаш къестадеча боккха лоархIам болаш долга.

ХIанзара хоржамий кампани цхьан тайпара хиланзар. Цо хьахьекхар позицеш, хетараш, уйлаш вай общество бе-бе хилар. СССР Конституце кердача положенеша мишта болх бу хьахьокха ший тайпара тохкама полигон хилар цох. хоржамех дола керда Закон техкар. БIарчча хьанийцача, хоржамаш демократически хьисапе чакхдаьхар, хоржамаш дара керда практика хьакхеллар.

Цунца цхьана, къахьегама коллективашка хиннача хоржамашта хьалхарча собранешка, массови информаце средствашка дийцар закона тIа оттаяь цхьайола нормаш, процедураш тоаянза ярг ца хиларах. Цу дерригнена теркам тIабахийта беза, анализ е еза. Цу хьакъехьа мел енна предложенеш Центральни хоржамий комиссе дIачулургья СССР Лакхехьарча Советага.

Къамаьл дечо хоам бир, хержача 2249 депутатах съезде хьавена 2155 СССР халкъа депутат волга. Хоржамех мел дар доашхаш дувцаргда съездо хоржаргйолча Мандатни комиссе, хIаьта цунга депутатий полномочешка хьажара ерригa документаци дIалургья Центральни хоржамий комиссе.

Тахан укх зале ба, дIахо дувц цо, болхлой, колхозхой, производствана керте латтараш, Iилманхой, культура деятелаш, эскаре гIулакх дераш, бе-бе говзалаш йола а бе-беча ноахалех бола а нах. Депутаталла хержаб дукхача къамех бола нах. Царна юкъе ба 65 къаман викалаш. ХIанзарча депутатски корпуса кхоачащде дезаш да ерригача пачхаьалкхен лоархIам бола декхараш. Уж декхараш халкъа депутатий Съезда тIадехкад вай Конституце, пачхаьалкхен Iаьдала эгтара лакхера орган хиларах тарра.

СССР халкъа депутатий Съездо тахан беррригача къахьегамхой теркам а уйла а тIаувз. Цо дукха хIама дарга сатувс цар. Керттерча даькъе царна дагадоаллар да перестройка толаме чакхйоаккхилга. Депутатски мандаташ дIаяларца цхьана депутаташта дикагIча вахарах бола тешам дIабеннаб харжаркоша, царна лов Советски социалистически пачхаьалкхе кхы а тоаялар, вахар дикагIа хилар.

Оратор теш, халкъа депутаташа халкъа тешам бакъбергхиларах, вай общество социально-экономически а духовно а дегIайоалаеча хIара депутато ший опыт, хьакъал, къахьегам дIалургхиларах.

СССР Конституце 110-ча статьяга хьежжа, В. П. Орлова хьакхайкадир Советски Социалистически Республикай Союза халкъа депутатий Съезда хьалхара заседани хьаеллар.

СССР халкъа депутаташа 18 сагах латта президиум хорж.

Съезда президиуме хержаб СССР Лакхехьарча Совета Президиума Председатель, КПСС ЦК Генеральни секретарь М. С. Горбачев, СССР Лакхехьарча Совета Президиума Председатела хьалхара заместитель, КПСС ЦК Политбюро членалла кандидат А. И. Лукьянов, Центральни хоржамий комиссе председатель В. П. Орлов, хIара союзни республикагара цхьацца викал.

Съезде председателал делга тIадулл СССР халкъа депутата **М. С. Горбачевна.** Мукъа ба сона, аьлар цо, ишта тешам боларах съезда президиума цIерах шоана баркал ала. Шуца айхха барт а болаш болх бе хьожаргда тхо, вай кема белгалдаьча доазонашка толаме дIакхоачадар духьа. Съезда балха ден повестка а порядок а чIоагIъе еза вай. СССР халкъа депутатий Съездага хоам бу аз, селхан делегацей викалий — 446 сага заседани хиннай нийс сахьата. ХIаьта чIоагIа теркам тIабахийта дийцар уж дешаш, предложенеш кийчъяр духьа.

Съездага чIоагIъяйтара хьачулу укх тайпара дешаш юкъедоагIа ден повесткен съезда балха порядоки.

1. Съезда Мандатни комисси харжар.
2. СССР Лакхехьарча Совета Председатель харжар.
3. СССР Лакхехьара Совет харжар.
4. СССР Лакхехьарча Совета Председатела хьалхара заместитель харжар.
5. СССР чурча а доазол арахьарча а политика керттерча лостамех. Доклад ер — СССР Лакхехьарча Совета Председатель.
6. СССР правительствос бергболча балха программа. Доклад ер — СССР Министрий Совета Председатель.
7. СССР Министрий Совета Председатель чIоагIвар.
8. СССР конституционни тIахьожама Комитет харжар.
9. СССР халкъа тIахьожама Комитета председатель, СССР Лакхехьарча суда Председатель, СССР Генеральни прокурор, СССР Керттера пачхаьалкхен арбитр харжар.
10. Кхыдараш.

Съезда ден повесткен балха порядоки ювцача къамаьлаш дир депутаташа **Н. А. Назарбаева, А. Д. Сахарова, Г. Х. Попова, Е. Н. Мешалкина, Р. К. Щедрина, В. Н. Беляева, А. Г. Костенюка, Ю. Ю. Болдырева.**

Дешаш дувцара порядок хувцара тIаерзаяь предложенеш юкъейоалайир, масала, хьалхадаькхар, юххьанца докладашка ла а дийгIа, уж йийца а йийца, тIаккха мара СССР Лакхехьарча Совета Председатели СССР Лакхехьара Совети ца хоржалга. ШоллагIча оагIорахьа, цхьаболча ораторашa белгалдаькхар, ди хьалха чакхъяьннача делегацей викалий совешане оттаяь ден повесткен съезда балха порядоки ма йоагIIара а нийса а хилар.

Депутаташа чIоагIъю гуччахьа кхаж тассара результаташ дагаръяра порядоки кхаж тессараш дагарбу группен

Кхаж тассара результат: съездана оттаяь повесткен съезда балха порядоки могаю дикка дукхагIболчар (духьала кхаж тессаб — 379 саго, вIалла кхаж ца тоссаш Iийнаб 9 депутат).

Съезда заседане ханна йолча регламентага хьажа болалу депутаташ. Цу дешах лаьца къамаьлаш ду **К. А. Антанавичуса, В. В. Ландсбергиса, А. В. Левашева, А. А. Плотниекса, С. Б. Станкевича, Ю. Р. Боярса, А. Е. Себенцова, Г. М. Курочкас, А. М. Адамовича, А. Н. Саунина, К. Д. Лубенченкое, А. Д. Сахарова, В. И. Ревнинцева, Б. В. Гидаспова, А. П. Айдака.**

Дискусси яьчул тIехьагIа ханна йола регламент чIоагIъю, 17 депутата вIалла кхаж тассац.

СССР халкъа депутатий полномочеш тахкара Мандатни комисси хорж съездо.

Хьалхара заседани йолча хана депутаташа хьалгIовттарца кодам бир Тбилисе байнарашта.

Депутатски запрос еш къамаьл дир депутата **В. Ф. Толпежникова.** Ший харжархоша тIадиллараргIа, цо хьадийхар 9-ча апреле Тбилисе машареча демонстраташта низ бе а царва духьал дохьаж доалла веществаш тоха а приказ деннарий цIераш съезде яха, аьнна.

Съезда хьалхарча заседане болх чакхбаьккхар.

Съезда сарахьара заседани дIайолаелар Мандатни комиссе докладаца. Цун председатела **Б. В. Гидаспова** дош делар заседане председатель волча **В. И. Воротникова.**

Депутаташа, дукхагIболчар цу тIехьа кхаж а тоссаш, тIаэц беррригача 2249 СССР халкъа депутатий полномочеш чIоагIъярах бола соцам.

Хоржамех долча кердача конституционни законоположенеца, чакхдаьннача хоржамашка нийсдалийтача цхьадолча кхоачамбоацаращца, Тбилисе а цул хьалха — Сумгаите а хиннача трагически гIулакхаща ювзаенна заявленеши депутатски запросаши еш, къамаьлаш дир депутаташа **Н. А. Куценкос, Э. Н. Шенгелаяс, Г. С. Игитяна, В. И. Алксниса, М. Р. Мамедова.**

Съездо соцам тIаэц депутатий заявленешка хьалхьоадаь дешаш кIоаргга Iомадара лаьрххIа комисси вIашагIйолла, аьнна, цо баьча балха результаташ съездага е СССР Лакхехьарча Советага дIайовзийтаргья.

Депутата И. И. Заславске ший заявлене тIа белгалдаькхар, халкъа депутатий хоржамаш конкурентни кIийлен тIа чакхдаьха хилари дIахо йодача хана законаца цхьаккха тайпара хийра ца доалаш уж чакхдахар чIоагIа лоархIаме хилари.

Депутаташ СССР Лакхехьарча Совета Председатель харжа болалу.

26-ча мае съездо шийболх дIахохьоргба.

(ТАСС).

СССР ХАЛКЪА ДЕПУТАТИЙ СЪЕЗДА ДЕН ПОВЕСТКАХ БОЛА

Советски Социалистически Республикай Союза халкъа депутатий Съезда соцам

СССР халкъа депутатий Съездо СОЦАМ БУ:

Съезда ден повесткана юкъе хьо ер дешаш:

1. Съезда Мандатни комисси харжар.
2. СССР Лакхехьарча Совета Председатель харжар.
3. СССР Лакхехьара Совет харжар.
4. СССР Лакхехьарча Совета Председатела хьалхара заместитель харжар.
5. СССР чурча а доазол арахьарча а политика керттерча лостамех (докладчик — СССР Лакхехьарча Совета Председатель).
6. СССР правительства бергболча балха программа (докладчик — СССР Министрий Совета Председатель).
7. СССР Министрий Совета Председатель чIоагIвар.
8. СССР конституционни тIахьожама Комитет харжар.
9. СССР халкъа тIахьожама Комитета председатель, СССР Лакхехьарча суда председатель, СССР Генеральни прокурор, СССР пачхаьалкхен Керттера арбитр чIоагIвар.
10. Тайп-тайпара дешаш.

СССР ХАЛКЪА ДЕПУТАТИЙ ПОЛНОМОЧЕШ МОГАЯРАХ БОЛА

Советски Социалистически Республикай Союза халкъа депутатий Съезда соцам

СССР халкъа депутатий Съездо, Мандатни комиссе представленега а хьежа СССР Конституце 110-гIча статьяга хьежжа СОЦАМ БУ:

Территориальни хоржамий округашка гIолла хержача 749 СССР халкъа депутата, къаман-территориальни хоржамий округашка гIолла хержача 750 СССР халкъа депутата, общесоюзни общественни организацешка хержача 750 СССР халкъа депутата полномочеш могае.

Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совете

ЦIенош хьалдерашта гIо дара

Веденски, Малгобекски, Ножай-Юртовски, Надтеречнии Советскии районашка хатар а хинна во тIанхаьчача наха чубаха шоай цIенош хьалдара гIулакх сихдар духьа Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совето тIанийцаб республика бахача наха ханна йола кредитовани яра бокъонаш дIачIоагIъеш бола соцам. (Уж лохе кепатох).

Веденски, Ножай-Юртовски, Надтеречнии, Советски райисполкомашта а Малгобекски горисполкома а НГIАССР Министрий Совето тIадиллад ер соцам арабаьннача хьалхарча 10 дийнахьа хьажа а хьежа во тIанхаьчарий спискаш оттаярн уж НГIАССР Сбербанкашка а цар дезалаш баха ховшача районашка а дIаялари.

НГIАССР Сбербанка управленена тIадожадаьд райгорисполкомашкара спискаш хьанийцачул тIехьагIа районашка гIолла лимиташ дIаекъара гIулакх дIачIоагIдар НГIАССР Министрий Совете хьачудала а, цул совгIа кредиташ ядеши дIателаши хьовзам а ца беш, общественность юкъе а озаш, кредитех пайда ийбара чIоагIа тIахьожам оттабе а. ЦIенош мишта хьалду хьожача НГIАССР Сбербанкана инженерни службаца новкъостал де декхарийла я Агропромбанка, Промстройбанка, НГIАССР Жилсоцбанка управленеш.

ДIахойт, 1989 шера 20-ча мае арабаьннача № 418 йоача СССР Министрий Совета соцамга хьежжа, НГIАССР Министрий Совета хатар хиларах зе хинна а бетта цхьан дезалхочоа 50 сомага кхоачаш доход мара йоацача а, 25 процентал дукхагIа доацаш ссуда хьаденнача таро йоацача заемщикашта цIенош хьалдара хьакъоастадаь хиннача ссудах цхьа дакъа моттигерча бюджета средствай чотагIа тIера дIадаккха бокъо еннaлга.

НГIАССР торговле министерства, Респотребсоюза, «Грознефть» объединене урса а кхыча торгови организацей а кулгалхошта хьалхадаьккхад ехкача гIишлон материалехи кхыча товарехи ак ца оалаш Сбербанка ахчан чекови книжкаш тIара чекаш дIанйелга, тIехьа а ца доаккхаш шортта йолаш йолчох инвентари материалаши нах баха ховшача моттигашка дIа а кхухьаш, мел эшар сихха дIадохкилга, опалубка лаьрхIа шоллагIча сортагIа йола хьун материалаш тедалген еззача моттиге дIатIакхухьалгеи.

Коа эша гIирсаш а долаш чуIе цIенош хьалдара Веденски, Малгобекски, Ножай-Юртовски, Надтеречнии Советскии районашка бахача наха кредиташ теларах

ХАННА ЙОЛА БОКЪОНАШ

1. Во тIанхаьчача гражданашта кредит дIател района кредитовани яра еннача лимитага хьежжа горисполкомашеи райисполкомашеи чIоагIъьяьча спискех.

2. Кредита дукхал коа эшача гIирсашца цхьана хьалде дезача цIен сметни маьхага хьежжа оттаю, бакъда, «Индивидуальни фусамаш хьалъяра дегIадоаладар сихдара де дезарех» 1988 шера 26-ча феврале СССР Сбербанка Правленес № 10 йолча письмо тIа оттаяьча ханашка ма аллара, 20 эзар сомал дукхагIа хила йиш яц.

3. Хьалхарча даькъе ссудозаемщика дIалу оттаяьча кредитах 15 процент аванс, бакъда из 3000 сомал дукхагIа хила йиш яц.

ДIахо йодача хана ссудагIа доагIа ахча дIалу цIа хьалдарга (кийча хилара боарамга) хьежжа. Цу гIулакха эш лард йоттаяра, пенаш хьалдара, тхов тIатилларан гIишло чакхъяккхаран балхаш даь хиларах тешалдеш йола акт.

Даьча балхий акт увттаю Сбербанка учрежденей, райархитектурий викалашеи райсовета депутаташеи.

4. Авансаш телари дIахо йодача хана кредит меттаоттадари, лелача бокъонех, кхоачащлу цхьатарра СССР Сбербанка расчетни чекови книжка дIа а луш, Сбербанка учрежденешка проценташ тIера ца йоаха счет хьаеллара наькъаца.

Морхаш тIагулъеннай

«Шалинский» совхоза парткома секретарь Вакаев Мовсар аргIанарча собранена кийчо еш вар со кабинете чуваьннача хана. Доклад язъяь а ваьнна, цхьацца кахьаташка хьожаш воаллар из.

— КарагIдаьннараш кIезига дац, — аьлар цо. — Хьажал, соахка 16600 эзар тонн шекара свеклаш йохка езаш бар тха боахам. Ехкараш — 27857 тонн. Къаьстта хьинаре къахьийгад цу даькъе Энгласова Совхьант керте латтача звенос. Шозза кхоачашдаьд цо шийна хьалхашка латта декхараш. Цхьабакъда, тахан коммунисташа собране дувца оттадаь дош хьайбай боахамца дувзаденна да. Укхаза дукха проблемаш Iайнай.

Цецваьккхар со «проблемаш» яхача дешо. ЦСУ сводкагIа сона ховш дар: «Шалинский» совхоза хьайбаш леладераш районе йоаржаьча социалистически яхье хьалхалатташ хьабоагIалга. Иштта дар соахка а карарча шера хьалхарча квартале а.

Цох лаьца шерагIа дувца лов сона. Укх шера хьалхарча кхаь бетта 60 тонн шура яккха езаш бар совхоза хьайбаш леладераш. Из план низкъала хетараш кIезига бацар укхаза. Дале а, овсаре къахьийгар ферма болхлоша: 109,6 тонн шура яьккхар цар. Доккхий толамаш даьхар шура пачхаьалкхенга йохкача а, цох йола задани 204 процент кхоачашйир. Даьха толамаш ца зувш дисанзар. Совхоза хьайбаш леладерашта карарча шера хьалхарча квартала итогегIа елар КПСС Шалински райкома, райисполкома, ВЛКСМ райкома карара кара тела ЦIе байракх.

Котало яккха новкъостал даьр аренда яр, — яхаш дувц керттерча зоотехника Абдулхаликов ВахIида. — Деттаи дола доахан Хатуев Гелани керте латтача бригадага арендагIа леладе дIаделар оаха. Болхлой штат дикка кIезигъяь яле а, хьайоаккха продукци чIоагIа алсамъяьлар

Из дара мел эша таронаш йолаш яр совхозе. Доакъар Iалашдаьдар эшачул а совгIа. Масала, соахкарчох хIанз а йолаш я 400 тонн йол, 1800 тонн ча, 2 эзар тонн силос. Бутт хьалха фермана хьатIакхахьа долаьд баьццара доакъар.

Воча хьале яц моттигера шурий - товарни ферма. Духхьал мехдойкагара дIайиккхача, ерригa механизаци йолаш а цахаддаш болх беш а я укхаза. Цо новкъостал ду наха къахьегама толамаш даха.

Шоай болх кхы а аттача баккхара низ кхобац арендатораша. Шоай низаца цар хьаьй выгульни площадкаш, фермана гонахьа карт яьй, хан-ханнаха чакхдоах дерригa профилактически тешал деш да укх тIеххьарча хана укхаза цхьаь цаI бежан къе денна ца хилар.

Йоккха опыт йолаш я фермера кадраш. Масала, бригадир Хатуев ше зооветеринарни говзал йоаллаш, коллектив доккхача гIулакхашта оарцагIъяккха ховш ва. Лакхача хьокхамашка бода никъ баькхарех ба доярхаш Расуева Яхийта, Ильясова ТIаус, Макуева Зина, бежа Iу Халимов ЛомIаьла. Царна дукха тIехьабусаш бац кхыбараш а.

Доахана ши Iул лоамашка хьалдигад. Цига царга хьожаш ба Мусиханов Хизари Ахаев Эльберди. ПхийтталагIа шу да цар из гIулакх шоашта тIанийца. Цу юкъе царех бехк баккха безаш цхьа моттиг хиннаяц.

— Тахан - кхоана яхар мо юхедиса доахан а лоамашка хьалдига дага да тхо, — йоах Абдулхаликов ВахIида. — ТIаккха продукци кхы а тIакхетаргья.

Шоана гучча бесса, укхазарча хьайбаш леладерий гIулакхаш во дац. Дале а дог делаш вац Абдулхаликов а кхыбола совхоза кулгалхой а.

— Тахан сигал йийкха яле а, — йоах цар, — кхоана цIаьхха Iаьржа морхаш тIаякха тарлу. Деррига а цунга додаш да.

Фуд совхоза кулгалхошта, специалисташта, хьайбаш леладерашта къувлар? Цу хаттара жоп луш керттерча зоотехника аьлар:

— Совхозе дулха хьайбаш кхоабаш йоккха комплекс я, доллача хIаманца Iалаш а я. Цига цхьан ханна леладе йиш я итт эзар бежани изала хьакхарчи. Цхьабакъда, из миссел хьайбаш мичахьара дахьаргда ховш дац тхо. Хьалха кхона бежанаши хурсигаши республика кхыча боахамашкара дулха кхаба хьачутелар тхога. ХIанз из такилг лекъад. Кхыча колхозашеи совхозашеи арендни звенош вIашагIа а ехка, шоаш кхоаб хьайбаш. Царна из никъ пайдане а ба, хIана аьлча, дIачуденнача дулхах пачхаьалкхено кхозза алсамдаьккхад укх тIеххьарча хана. Цудухьа тахан тхоца договор оттаде ловш цхьаь цаI боахам бац республике. Оалаш ма хиллара, «хIаравар» шийна ваха гIерт. Из бахьан долаш цунна бехк баккха а хьашт дац.

Соахка дулха доахан кхоаба арендни бригадаш дукха яр «Шалинский» совхозе. Царех шиннех лоацца дувца лов сона. Масала, Добриев Макшарип керте латтачо дикка тIеххоачашдир шийна хьалхашка латта декхараш. Духхьал дIадахача шера йиъцагIча квартале бригадана чувоагIача бархI саго нийца алапи 26 эзар сом да. Ховш ма дий мел дукха хьоцар Iодахийта деза низал рузкъа даккхара. Иштта хьинаре къахьийгад А. Абдулрашедова кулгалдеча арендникаша а. ХIанз уж шоаш леладаь дерригa доахан дулха комбинате дIачуденна баьннаб. ХIаьта царна дIадала къона бежанаш доацаш да совхозе. Долче, йохаш я дика вIаштIехьъяьнна арендни коллективаш, харцаш да кердадар. Кризис ца аьлча кхы фу аргда цох.

Таханарчоа совхозе ши эзар бежан, кхо эзар хьакха кIезигагIа я лелае йиш а чот а йолчуя. ДIахо йодача хана из хьал кхы а кIоаргдургдолаш а да.

— Шера тхоай низаца 200 хурсиги 40 Iасеи мара Iулах дIатоха йиш йолаш дац тхо, — йоах керттерча зоотехника. — Ай, из-м фордацара цхьа тIадам мара мичаб! Хьахиннад тамашийна хьал тха бехкагIа а доацаш, хьайбаш кIезиглу, хIаьта пачхаьалкхен планаш тIатIа алсамйоал. Дуккхача шерашка пайда беш хьаена совхоз кастта кIоаргача декхарийла чуяха тарлуш я. Из деций нийсхо йоацача экономика масал?

Къамаьл дац, тахан шоаш мичахьа берзаргба, малагIча наькъ тIа баргба ховш бац совхоза кулгалхой. Вахаро чоалхане дош оттадаьд царна хьалхашка. Цхьабакъда, хьал ше-шегIа тоадаларга а хьежаш багIарах хьабала пайда бац. Цхьан кога тIа даккха деза гIулакх. Цу гIулакха юстара латта йиш яц республика Госагропром. Шалински района партийни советски органаш.

М. КАРТОЕВ.

Коммунистех дола дувцараш

Беркате вахар

ЗIамига йолча хана денз, хIаман лостам болаш, из кходеш, къахьегара тIера йолаш хиннай Долакова Османа Фатима. ТIехдика дийца, Талгарски юкъера школа яьккхачул тIехьагIа, 1959 шера тика чу балха отт из. Из болх дика дIахьош, наха эша промышленни товараш хулийташ, хьонхаме тика лелаеш, оттаяь планаш дика кхоачашъеш из хиларах, КПСС Первомайски райкомо, райисполкомо Сийлен грамоташ тийннай цунна, цу шерашка Фатимай сурт сийлен Улга тIа хиннад.

1962 шера ноябрь бетта Фатимай вахар безаме хувцаделар. Долчча тайпара аьлча, къахьегамца сий даьлар цун. ДIаницар из КПСС членалла. Фатимайна хайра парте вола саг, ший низ, денал, хьаькъал, са Даьхенна дIалуш хила везалга. Ший уйлаш цу дешашкахьа а ерзаяь, йоалу на къахьега.

Вахарца дувзадаларах, тайп-тайпара балхаш де дезаш нийслу дIахо йола ха. Товаровед, инструктор, экономист, торгови болхлой райкома союза председатель йолаш къахьийгад Фатимас 1983 шерага кхаччалца. Вайна ховш да болх бен дешен атта доацилга. Дале а, халонех ца кхера Фатима 1966 шера заочно деша отт, тIаккха 1972 шера чакйоаккх цо Московски кооперативни институт, промышленни товарашта йола лакхерча квалификаце товаровед яха професси а Iомаеш.

Юрташка яда иттнел совгIа предприятеш (быта цIенош) шийна чуйоагIаш я райбыткомбинат. 1970 шераш чакхдаллалца цу комбината директор хилар Высочинский Николай Семенович. Балхах дика кхеташ, хьинар долаш кулгалхо вар из. Цудухьа хIара шера дика толамаш доахаш, планови заданеш 105—110% кхоачашйора райбыткомбинато. Из ший ха хьатIакхаьчача пенсе вахар.

Цул тIехьагIа райбыткомбината директоралла оттавир Шаповалов Александр Константинович — хьалхагIа райисполкома председатела заместитель ханнав из. Шин-кхаь шера мара болх банзар цо. Райбыткомбината гIулакх талха доладелар, лохъелар къахьегама дисциплина, барт а бацар болхлой, ледаре бар болхлоштей кулгалхочуннеи юкъера бувзам, гучадувлар кхоачамбоацараш, цхьайна шера кхоачашхилацар планови задани, 1982—1983 шерашка, юкъера лаьрхIача, наха деча бытови гIулакхий боарам, товарни продукци йохкар, валови продукци яккхар, къахьегама овсрле — 90-95 процентал тIехьа лацар.

1983 шу чакхдоалача хана, лакхерча организацешкара бекктокхаме болхлой юкъе а болаш, совещани хилар. Къамаьлаш дукха дир, гучадаьлар керда кулгалхо эшалга, хIана аьлча, хьалхагIа комбината хинна сий юхаметтаттаде дезаш дар. Массэва а раьза хилар райбыткомбината директоралла къона коммунист Долакова Османа Фатима оттае.

Дукха уйлаш йора Фатимас, цхьайолча бус вIалла а наб кхетацар. ХьалхагIа чакхъяьлар из юрташка дада «бытови цIеношка» малагIча хьале да хьожаш, тIаккха боаза безаш хилар болхлой, дукха дар кхоачамбоацараш а. Эггара керттера дар да нахаца болх бе хар. Шийгара сабар, эздел, гIулакх нахага дIа а хьокхаш, йолаелар из болх бе. Фатимай гIулакхаш, оамалаш дукха езаелар болхлошта а, цхьабакъда, хайра царна, эшшача метте Фатимас цIенхаштта дIадехаргдолга. Из кулгал де дIайолаелча денз, 1987 шерага кхаччалца массайола планови заданеш 101 процентагара 112 процентага кхоачаш лакхъеннай, хIаьта дIадахача 1988 шера 113 процентага кхаьчай массе тайпай продукци яккхара план. Иштта да барттайнача коллективо даьха толамаш.

1989 шера январь бетта денз боахама расчета хьисапе болх беш я райбыткомбината коллектив. Дика толамаш даьхад болхлоша хьалхарча квартале. Бытови гIулакхаш дара товарни а валови а продукци яккхара планаш тIехкхоачашъяьй.

Иззал пайда беча, дика къахьегаш хиннай Цечоева Аза, Дзейтова Зуна, Резникова Валентина кулгалхой болча «Быта цIеной» коллективаш. Кхыйола коллективаш а я шоашта хьалхашка латта декхараш дика кхоачашдеш. Райбыткомбината чуйоагIача предприятешка, цехашка болх беш 300 совгIа болхло ва.

Белгалдаккха дезаш да, хIара сага деш дола бытови гIулакхаш хIара шера дукхагIа де дезаш хилар. ДIадахача 1988 шера райбыткомбинато хIара сага сих даь гIулакхаш 27 сома маьха дар, хIаьта ерригача республике тIолла ду гIулакхаш 22 соми 8 кепиги маьха мара хилац.

ХIанз хьожаргда вай, цу хьакъехьа, районашка ахкийтача планашка. Урус-Мартановски районе вахача 70,6 эзар сага лаьрхIа йола план 497 эзар сом да, Назрановски районе вахача 69,3 эзар сага йола план 45 эзар сом да, хIаьта Сунженски районе вахача 62,5 эзар сага оттаяь план 1 миллиона 40 эзар соми да. БIаргагуш да нийсхо йоацилга, тIаккха из харцахьа да. Бытови гIулакхаш дара йолча министерства кулгалхошта ха деза планаш оттаяр нийсде дезалга.

Барттайна, интернациональни коллектив я Фатимас кулгалдер. Укхаза дика къахьегаш ба: Чабиева Фатима — гIалгIа, Денишева Нина — эрсе, Петросян Нина — эрмало, Токаев СаIит — нохчо, Рамазанов Абсар — аварец, Пак Марина — корейка, Ильина Нина — гурже, Гуценко Нина — украинка, кхыбараш а.

XIX Еррисоюзни партийни конференце дIадеххача тайпара, перестройкаца дувзаденна декхараш 1989 шера тIехдика кхоачашде лаьрхIа я райбыткомбината коллектив.

Ший дезал нийсача новкъа баьхаб Фатимас. ВоI Мухьмад Грознейски мехкдаьтта институте дешаш ва, Бахьаудин Шахтински технологически институте ва, йоI Аза техникум а яьккха, Грозне универмаге болх беш я, воI Беслан Ленинграде Советски Эскаре гIулакх деш ва.

«Къахьегама ветеран» йолча Долакова Фатимас болх бу 30 шу даьннад. Ала мегаргда: беркате шераш хиннад уж. Иштта да коммуниста вахар, цунна боагIаш бола мах беш дукха я цунна тийнна сийлен грамоташ.

Т. ХАШИЕВ.

Вай—производства дай

ЦХЬАТАРРА ДУКЪ ДIАУВЗЕ...

Вай республикерча промышленни предприятешта юкъе яьржача социалистически яхье хадданза хьалха латташ хьайоагIарех я тха Гудермесски медицински инструментий завода коллектив. Укх шера хьалхарча квартале баьча балха итогех тхона елар КПСС Нохч-ГIалгIай обкома, Министрий Совета, облсовпрофа, ВЛКСМ обкома карара кара тела ЦIе байракх. ДиълагIа шу да, беррига Советски нах санна, бIубенна перестройка новкъа а даьнна, предприяте балха тIа доккхий хувцамаш деш тхо къахьегаш дола.

Берригача вай мехка тха яр мара завод яц кхалаши цергаци йоаха моарзагIий хьадеш. Долче, мехкара стоматологи медицински техникаца Iалашъяра доккха дукъ тIалатт тхона. Шера из арахеца эза 580 эзар сома маьха (ши бIаь эзар гаргга моарзагIа). Цул совгIа, из продукци рентабельни а яц, тха хIара моарзагIага дIадода 4 сом, хIаьта оаха уж дохк кхаь сомах (иштта ба цун паччахьалкхен мах). Ялхайтта тайпара моарзагIий а да оаха арахецаш, хIаьта а мехкарча медицина хьашташ хIанз укх сахьате 60 процент мара кхоачашдац оаха. ТIаккха фуд де дезар?

Кхы тIа а керда резерваш лаха декхарийла да тхо. Смежни профессеш йолаш ба цехашкара дукхагIбола болхлой, долче, цар гIулакх деш йола зона шерийча бакъахьа хет сона, къаеннача, тиидъеннача, низ кIезига болча станокашта реконструкци а еш. Цу даькъе шоашкара доагIар юкъедахьа кийча ба завода рационализатораш изобретателаши.

Дукхалга диллача продукци арахецара долча декхарех завода коллектив лоархIа ергья, аьнна хет сона. Цхьабакъда, сона дагадоаллаш дар кхы да. Оаха хьаеш яр я стоматологена, травматологена, гинекологена эша медицински техника. Из дикен тIехдикен мара хила йиш яц. Наьха унахцIено лораяра, царна дарба дара болча лоаршта бе йоаллаш яр Iалаьмате тешаме техника хила еза.

Тха продукци хила ма еззара дика яц. Хьаэцаргда вай цергий моарзагIаш. Уж кийча а долаш, хьалхашка дадаш да. БIарга холуш цхьаьнкха тайпа санхат а дац. Долче, электрополировка е доллалу тхо царна. ТIаккха цига лаьрхIа йолча приборашa хьахьоих моарзагIий хьадаь аьшк бIарга зелургдоацаш даьттIа хинналга. Из тха бехкагIа деце а, оаха продукци дIакхухьийтача тха потребителаша цу гIулакха тIехьа тхо бехке ду. Цудухьа тхоаш производства дай хиларах тарра, бийдал хьаэцача ханара тIахьожам чIоагIбаьб оаха.

Аз укх предприяте болх бу 24 шу дизад, царех 13 шера бригадир йолаш хиннай. Цу шерашка токарни, фрезерни, полировальни станокаш тIа болх бе Iемай со. Дукха ха йоаццаш халача операцех со чакхъяларах, предприяте кулгалхоша аттагIбола балха — ОТК контролералла хьожайир со. Бригадера со дIаяхачул тIехьагIа фентилгашта хир доаккхача касткаста брак е болабелар са хиннача коллективера болхлой (даим из болх беш хиннар со яр). ТIаккха се баьхьан долаш ерригача бригадана меттел завода коллективана а брак ярах потребителий оагIонгахьара бехк хIана хулийт аз, коллектива сий лох хIана долийт аз, аьнна уйла йир са-сайца. Продукци дикеи тIехдикен мара ца хилийтар тха массане юкъара гIулакх а хилча, хIаране ше-шийх производства да лоархIаш а хилча, кхыча бесса йола уйлаш хулилга а дацар. Цудухьа балха ханал хьалха хьаена е балхара яьлча уж заготовкаш бригадана кийчъеш я со. Се ОТК контролер йоллашехьа, фенташта хир даккхара болх Iомабеш я со цу бригаде керда балха венача Хаджиев Руслана. Из Iомавенна валлалца йолча хана сай хиннача бригада сий лох ца далийта лерхI аз, сайна хало хуле а. Айса деш дар кхоачашдинза даргдоаца декхар а лерхI.

Иштта дог-уйла долаш, производства бизза дай шоаш лоархIаш, цунах дог лазаш бола болхлой берригаш хIана бац аьнна ба заводе. Царех ба бригадир Мачигов ХIарон, звеньевой Кобелев Вячеслав, уж керте латта шаккхе коллектив, иштта слесарь Жакуев Ризван, сверловщицаш Макеева Людмила, Гириева ТIаус, револьверщицаш Куринина Нина, Светличная Валентина, токарь Аюбов ВоахIаб, кхы дукха бараш. Цар массане цIераш яьха а варгвац.

Г. КИРИЧЕНКО,
ОТК контролер, КПСС парте Нохч-ГIалгIай обкома член.

ДикагIбарий опыт—массанена

МЕХКДАЬТТАХОЙ ТОЛАМАШ

«Малгобекнефть» НГДУ болхлоша ер 1989 шу а дика дIадоладаьд. ЦхьоалагIча квартале продукце реализаце план 105,3 процент, къахьегама овсарле план 104,6 процент кхоачашъе вIаштIехьдаьннад цар. Районни социалистически яхье шоллагIа моттиг яьккхай мехкдаьттахой коллективо, КПСС горкомеи горисполкомеи Сийлен грамота еннай цунна.

«Малгобекнефть» НГДУ коллективе ши эзар гаргга коммунисташ ба. Шоай декхараш тIехкхоачашдеш, перестройкас дIадеххача тайпара къахьегаш ба царех дукхагIбараш. ХIанзарча хувцамий хана ший болх дикагIа дIагIоргболаш партийни организацес фу ду, аьнна хаьттача, цун секретара Паук Александр Сергеевича аьлар:

— Дукха декхараш да вай мехка еш йолча перестройкас коммунисташта хьалхашка уваттадеш. Цун хьалхалаттараш а бизза гIончий а хила беза уж. Демократически принципаш балха гIулакхашта юкъе а йоалаеш, къахьегама дисциплина чIоагIъеш, шоашта дулур деш ба тха коммунисташ.

Коллектив йиззача хозрасчетагIа болх беш хиларах геттара лоархIаме гIулакх да из. Цхьабакъда, кхыча болхлошкара лерттIа дисциплина дIаехачул хьалхагIа, коммунистий шоай дисциплина чIоагIъе езаш яр. Цу хьакъехьа массехк собрани хилар парторганизаце. Шоай декхараш дика кхоачаш ца деча коммунисташкара доагIар цIенхаштта хьадийхар цига.

— ХIанз тха къоастае езача проблемаех цаI я организаце къона коммунисташ кIезига хилар, — аьлар Александр Сергеевича. — ХIара шера дикагIча болхлоех пхийлх саг парте кандидаталла хьаэц оаха, амма ши эзарнел совгIа саг учете латтача организацена уж геттара кIезига ба.

Къона коммунисташ тоъаш ца хилар Iаткъаш да партийни организаце балха. Цхьабакъда, цун низ бац из хьал тоаде. Къонабараш дIаухаш ба НГДУ-ра а районера а, лерттIа алапи доагIа балха моттигаш тоъаш йоацандаь. Казахстане а, кхычахьа а сезонни балхаш деш дукха кагирхой ба. Из хьал иштта ца хила а мегар, районе соцкультбытен кагирхой фусамашца Iалашбарен гIулакхаш во деца ре.

— Оаха а кхыча предприятеша а тхоай город дегIайоалаяра мел эша средстваш къоастайоре иштта во хургдацар уж гIулакхаш, — йоах парторго. — Цхьабакъда, паччахьалкхен декхараш доахкача тхога средстваш яц.

«Малгобекнефть» йиззача хозрасчете болх беш а хилча, ший декхараш тIехкхоачашдеш а хилча, мишта хьаьрчад цунах паччахьалкхен декхар?.. Из кхетаде хала дац. НГДУ мехкдаьтта доаккхаш дIадодачул кIезигагIа да паччахьалкхено цунгара из эцаш луш дола ахча.

— Оаха доаккха мехкдаьтта мехка чIоагIа эшилга дика кхетаду оаха, — йоах Александр Сергеевича. — Амма, нийса дий-те из геттара лохерча мехкатIа тхога дохкийталга? ХозрасчетагIа болх беш а ма дий тхо. Из йоацача хана-м тхона бе-башха а дацар из.

Хетаргахьа, из застойни ханашкара диса хIама да. Дика толамаш а доахаш, районерча Сийлен улга тIа йоалла коллектив декхар доаллаш хила йиш яц. Перестройкаца тарлуш дац из.

Ч. МАНОЛИС.

Арендатораш яхье баьннаб

Гота - балхаш чакхдаьннад. ХIаьта а, хIара денна цкъа - шозза ший кхай тIа вахача Iелац Назранерча «Экажевский» совхозера къаьнара звеньевой, цIи хеза коартолаш лелаер Угурчиев Iамархан. Лаьттах шенвувлалга дац цун из е коартолаш дIаюв технологи толхаяь а хIама дац. Цун сагот дер цхьаькха да. ЗIирго лордилг аратассалехьа лаьтта цамцадаккха деза. ХьалхагIа-м сахьата тIа хьажача санна ховра цун лорд арайоала ха. Укх шера кIезиг-дукха тувлаеннай Iамархана «барометр». ХIана аьлча, тайп-тайпарча моттигашкара, тайп-тайпарча фух я укх шера цо а ерригача совхозе а дIа мел йийна коартолаш: Гомель, Ярославль, Орел — иштта да цар адресаш. Цу географега хьежжа тайп - тайпара хила тарлу моттигерча лаьттанца уж дIаIамар а. Цудухьа воаллаш хул Iамархан хIара денна ший кхай тIа, тайп-тайпарча моттигашка хьахулаш доагIа гувнаш а херцадеш, коартолий зем беш.

— ВIалла новкъа долаш хIама хоалой хьона? — хетт аз цунга.

— Ираза, массанахьа а цхьатарра тохаш латт зIирг, — аьлар Iамархана.

Iунал-м хьалхагIа а дора цо лаьтта. ХIаьта а дIадахача шера арендах шийга из хьакхаьчачахьа цо цун даь Iунал цIаккха а хоаденнадац лаьтта. Ший арендаторий звено (иштта оал цар шоай кооперативах хIанзарчоа) оарцагIа а яьккха, гуйран йоачаша, шелало хало ешше, доагIаш дола Iунал дизза дIакхачийтар цо шоай 100 гектар хулача лаьттага. Шоай ма хулла дукхагIа органически а минеральни а удобренеш а тувсаш кIоаргга аьхар, зяба лаьрхIа. БIаьстан хьалхарча деношка лаьтта ловсар дахад а алалехьа макхаш даьха, культиваци яь, тIаккха коартолаш дIаюв харшаш даьха (гурахьа вIаштIехьдаьннадацар цар из агроприем чакхъяккха) кийчдир кха.

— Сона дагадоагIа, коартолаш дIаювш чIоагIа дукха говра шо хьалхагIа, — ях аз Iамарханага. — Укх шера-м дIаболабаьб а алалехьа чакх ма баьнихарий оаш из болх.

— Тамаш а яц, — аьлар цо, — хьалхагIа хIара звеньевой ший кхай тIа воаллаш хулар коартолаш дIаювш. Дукха гайнавар аьнна, Iаяха сагота а хилацар, хIана аьлча, бехк дIатIабилла шортта нах корабоагIар. ХIанз бехк дIатIабилла саг вац. Оаха тхоашта ца будле. Укх шера а деннадар тхо хIаране тхатхоай кхай тIа уж дIае. ХIаьта а низ тоъаргболаш бацар. Цудухьа массабола арендатораш шоайла дага а баьнна, беррига техника, беррига нах вIашагI а теха, массане а кхашка цхьатарра дIайийра оаха коартолаш, вешта аьлча, групповой хьисапе. Цудухьа 10 ди хьалха дIайийна даьлар тхо коартолаш.

Укх деношка чуйийна лаьтта цамцадоаккхаш, кхыдола балхаш деш ба механизатораш, шоайла яхье а баьнна.

М. КАРАЕВ.

Дуккхача къамашта бола мотт

Воккъалдар аьлча, цу автономни республике дах ткъаь иттанел тIех къам, массехк эзарнегара бIаьш эзарнешка кхаччалца бола нах къана юкъе а болаш. Уж дерригa метташ цкъара Iомадаь варг мичав дагестанец. Цудухьа укхаза къаьстта лоархIаме ба цу массе а къамах болча наха бола юкъара мотт. Республика халкъа образоване министра чоланеца (эзари пхи бIаьн саг мара воаца халкъ да из) БАДАВИ ГАДЖИЕВА къамаьл ду АПН корреспондентаца ЮРИЙ ЗЕНЮКАЦА.

— Ткъаь итт шу хьалха Тадмагитли яхача юрта эрсий мотти литературен хьехаш вар со, — дагадоагIа Юрий Зенюка. — Эрсий мотт во ховра берашта, цар шоайла дукхагIча даькъе аварски мотт бувцар. Из къам Дагестане эггара дукхагIа нах болаш да. Цу хана сона хетар хана йоахала аварски мотт Дагестане массане юкъара а хинна дIаоттаргба, аьнна...

— Сона хетачогIа, халкъа метта духьал валар цун дега духьал валара нийса да, — йоах Бадави Гаджиева. — Иштта хет из, сона ховчогIа, берригача дагестанцашта а. Гой, цудухьа хIама хиланзар хьалхагIа берригача дагестанцашта бола юкъара мотт цкъа гIумкий меттах, тIаккха аварски меттах бе гIертарах. Цул тIехьагIа дукха ха ялалехьа тха республике дегIалаха доладалийтар дерригa метташ а къамий культураш а, кхыметтел зIамигача халкъий яраш а. Иштта йола решени йир шин метта кIийлен тIа: хьалхагIа наьна мотти тIаккха эрсий мотти хургболаш.

Адамий юкъарча культурага, Советски Союза дерригача халкъашка бода никъ хьабеллаш бола дуккхача къамий мотт эрсий меттах мара хила йиш яц. МоллагIча сферах доагIаш дале а, вай вIашагIтох эрсий метто. Цудухьа Дагестане баьржа ба эрсий мотт. Тха халкъаш тийшад эрсий мотти эрсий культурен шоай къамий культурашца тарлуш хиларах.

— Сона дагадоагIачогIа, шовзткъе иттлагIа шераш юкьекхаьчача хана укхазара дукхагIбола хьехархой арахьара тIабаьхка нах бар: эрсий, хIирий, белорусаш, украинцаш... ХIаьта 1971 шера журналист а волаш со Тадмагитле юхавеча, школашка берригаш, а хIана бац аьнна хьехархой моттигера нах бар. Сона эггара дукхагIа тоам беш дар хьалха са хиннача дешархоех дуккхабарех эрсий меттен литературан хьехархой хилар. Школьни кадрай гIулакх миштад хIанз Дагестане?

— Со чIоаггIа тешаш ва тха республике бокъонца йола культурни революци кхыча республикашкара, эггара хьалха Центральни Россера, хьехархой баьхкача хана хиларах. ХIана? Цу хана тха тхоай кадраш кIеззига мара яцар, хIаьта шун коллегаша доккха дакъа лаьцар эрсий мотт бовзийташи Iомабайташи. Из бахьан долаш дагестански берашка йиш хилийтар цу меттага гIолла дунен культура, йовза а шоай къамий культура хьае а. Со се а чIоаггIа раьза ва эрсий хьехархошта. Уж сона байзар со йиълагIча классе дешаш волаш. ЦIаккха йицлургьяц сона Тулера ена хинна Багмет Тансия. Дукха ха яьккхар аз цон из дIаяхачул тIехьагIа вIаши письмош яздеш. Эрсий хьехархошта чIоаггIа лоархIаш а царна баркал яхаш а ба берригa дагестанцаш.

ХIанз, хала хете а, юха а чIоагIа эшаш ба тхона йоккха говзал йола преподавателаш-русисташ. Берий даьша - ноаноша цехаргIа дIадахача дешара шера денз арахьара хьехархой беха доладеннад тхо. Тхацига венав Волгоградски, Шуйски, Арзамасски, Вологодски, Псковски, Ростовски, Новгородски, Елецки, Армавирски, Воронежски педагогически институташ йистеньха 50 хьехархо. ХIаьта оаха а Россе кхыча регионашка, кхыметтел Тюменеи Владивостокеи тIехьа дIаухийт тхоайцига эшачул дукхагIа а цу моттигашна ца тоъаш а бола цхьайолча специальностий преподавателаш. Уж ба математика, физика, химе, музыка... преподавателаш.

— Бехк ма баккхалахь, кхы цхьакха хIама а дагадехадар сона. Со се Владимирски областера ва. Со Тадмагитле юхавеначa хана сона хайра са хьалха хинна дешархо Сурхаев Мисирбек, медицински институт йисте а яьккха, Владимирщине болх беш волга...

— Из, бакъдар аьлча, безаме нийсденна хIама да. Хьо санна со а раьза ва цу гIулакха. ХIаьта хьа хиннача дешархочоа цига болх булург мича бар эрсий мотт ховш хиннавецаре. Цига меттел къамех бола нах бахача шийх республике а. Аз цIаьхказа а хьалхадоаккх, из тхона боккхача лоархIама проблема я. Цудухьа оаха хIара шера эггара дикагIа кхеташ дола бераш (кхоалагIчеи йиълагIчеи классера дараш) Центральни Россе дикагIйолча школашка - интернаташка деша ухийт. Уж бераш да лоамарча районашкарча дукха бераш долча дезалий. Цига дийша даьлча уж дIахо деша долх юкъерча специальни дешара заведенешкеи вузашкеи, уж чакхъяьхача дика кийчбенна специалисташ а болаш Дагестане цIабоагIаргболаш.

Бакъда, цхьа хIама да тха, тхона тхоашта мара дулург а доацаш: наьна мотт хьеха преподавателаш ца тоъаш хилар. 80 процент хиллал мара бац уж хIанз. Республике наьна мотт хьеха болабу шоай къамех бола нах дукха а дукхагIбараш мехка кхыча районашка а бахаш, тха республике дахача кхыча къамех долча берашта а — азербайджанашта, нохчашта, негIашта. Цар меттай бола преподавателаш оаха кийчбир дагестански педагогически училищешка, хIаьта укх дешара шера денз уж кийчбе болабаьб Азербайджанеи Нохч - ГIалгIайчени университеташка. Цул совгIа, Дагестански университете хьайийллай лаксики табасаранскии меттай отделени, хIанзалца уж метташ хьехаш бар юкъера специальни образовани йола хьехархой.

Кхы цхьаькха, масала, Дагестане да кIезига нах бола халкъ. Уж таташ ба. Оаха хьадаьд цу метта учебник, кийчъяьй цу метта кадраш. ХIанз дешача берий безам хиларга хьежжа татий мотт хьех Махачкалеи Дербентеи массехк юкъерча школе. Цул совгIа, оаха хIанз цу метта факультатив йолча Черсий-Балкхарой автономни республика столицерча Нальчикерча № 10 йолча юкъерча школана новкъостал дир цу метта программашцеи учебникашцеи.

XIX Еррисоюзни партийни конференци хинначул тIехьагIа оаха тIанийцар республика ерригача школашка Дагестана историеи литератураи учебникаш кийчде а уж хьехаш а йола решени.

— Сона хезад Махачкале эггара дукхагIа тайп-тайпарча къамех болча нахах латта дезалаш ба аьнна. Хьона хетачогIа мишта латт метта хьакъехьа дезалашка дола дош?

— Уж тайпа дезалаш эггара дукхагIа хилар-м тамаше хIама дац иштттала дукхача къамех бола нах бахача тха республике. Меттах аьлча, из дош хIара дезало шийна товчча бесса къоастаду. ДукхагIдолча даькъе иштта бола дезал ши мотт, кхыметтел кхо мотт а бувцаш хул.

Махачкала. **(АПН).**

«Москва» — иштта цIи йолаш я хIанз СССР ВДНХ йоккхагIйолча павильонех цаI.

«Москва» яха центр тIахьийха я Москве а московски областе а йолча предприятей, организацей, кооперативай советски доазол дехьарчен партнерашца дола бувзамаш информационно-вычислительни гIулакх дара кIийлен тIа шерде а кIоаргде а. Городской боахам кердача техникаца Iалашбара, керда разработкаш потребителага сихагIа дIакхачийтара гIо дергда цо.

СУРТА ТIА: центра экспонатех цаI «Кулон» яха искусственни дог. Трансплантологе НИИ экспериментальни балха тIа цох дика пайда эц. 62 грамм дозал долаш я из.

В. СОЗИНОВА сурт. ТАСС фотохроника.

МЕХАНИЗМАШТА ШОЛЛАГIА ВАХАР ТЕЛАРАШ

В. И. Ленина цIерагIча Грознейски мехкдаьтта чакхдоахача завода специализированни ремонтно-механически цеха корпусашка чуваьлча, эггара хьалха са бIарг тIаьттар пенах хьалтеха доаллача улга тIа даьча йоазонна. Укхаза кхы а дар тайп-тайпара йоазош, лозунгаш. Цхьабакъда, къаьстта унх цхьаннена са теркам тIаозара бахьан дар цун чулоацам. Цу тIа яздаьдар: «Кердача тайпара болх бара принципаш: болх лелабар—системни, метод — хьадла гIулакх, беш бола мах — бухсоццаш хьахулар».

ХьалхагIа цу тайпара дешаш предприятешка наггахьа мара нийсладар. ДукхагIа бIаргагора тIагIоллара, болхлочун теркам тIа ца оза чулоацам бола лозунгаш, кхайкаралаш. Из лакхе аз доаладаь йоазув хьанхеллад перестройко. ТIаккха мишта кхоачашъю специализированни ремонтно-механически цеха коллективо шоай балха керте лаьца уж кхо принцип?

ХьалхагIа хьожаргда вай цифрашка. Укх шера хьалхарча квартала товарни продукци арахецара план кхоачашъяьй 111,9 процент. ХIаьта цIена продукци арахецара план — 147,7. Укхаза ала доагIа, из цеха лоархIамагIа бола хьокхам хилар. Иштта 111,2 процент кхоачашъяьй ремонтни балхий дукхала план а. ХIаьта къахьегама овсарле лакхъеннай 151,1 процент.

Гуш ма хиллара, цифраша хьахьокх коллективо болх мишта бу. Цунга хьежжа тоалуш доагIа наьха къахьегама, вахара хьалаш.

— Ер керттера да, ер тIехьагIа де мегаргда яхаш, къестадац оаха тхоай производственни дешаш, — дувц специализированни ремонтно-механически цеха начальника заместитела Гришаев Виктор Михайловича. — Тхона дерригa а лоархIаме да. Оаха капитальни юкъарен ремонт ю объединенена чуйоагIача мехкдаьтта чакхдоахача заводий оборудованена. Кхы а хьаддагIа аьлча, тоаю кхесташ мел йола механизмаш. ХIаьта тха балха шоллагIа а цхьа звено сецача, из цу сахьате Iаткъ цеха меттел, оаха гIулакх деча ерригача предприятей балха а.

Ала деза цех хьалхарча шерашка а лоархIайора ший планехи заданехи. Бакъда, ерригa а таронаш балха юкъейоалае, царех бизза пайда ийбе вIаштIехьдалацар. Во яр къахьегама дисциплина. Цеха участкаш еррига а заводашка гIолла дIа-хьа яьржа хиларах царна лерттIа доал де, доагIар хьадеха вIаштIехьдалацар. Новкъостал дир боахама расчето. Из юкъейоалайича денз гIулакхаш цIаьхха хувцаделар, хIана аьлча, хIанз дисциплина телхаераш материально бехктокхаме оза йиш я. ХьалхагIа из де бокъо яцар. Болхлоша тарифагIа нийдора алапи.

Хувцаденнад производства планировани яра, заданеш телара дешаш. Хьалхарча шерашка план лакхера Iочуяйтар. ХIаьта боахама расчет юкъейоалаяьчул тIехьагIа цехо ше ю шийна планировани, шоай участкашта заданеш тел. Цу гIулакха хIанз хIара бетта оттаю масса а йолча участкаша бе безача балха график. Цо карагIдоалийт луш йола заданеш хIара участка таронашка, низага хьежжа хилийта. Хов малагIчоа дукхагIа новкъостал де деза, таро хул цеха гIулакхашта новкъарле а хургйоацаш станокашта ханнахьа ремонт е. ХIанз дуккха аттагIа да участкай балха тIахьожам лоаттабе.

Цеха коллектив йолаеннай боахама способагIа шийна эшаш йола производственни гIишлош хьалъе. Иштта, «Нефтехим» НИКТИ яхача Волгоградски Iилман - институтага заказ а даь, оттаяьча проектагIа хьаяьй оборудованена ремонт ю керда мастерской. Укх шера цехо шийна тIанийцад кхы цхьанкха — Г-43-107 яхача цхьан установка а гIулакх де. Цигача а хIанз боахама способагIа хьалъе йолаяьй оборудованена ремонт ю мастерской.

Боккха теркам тIабохийт балха дикала. Цу деша денна тIахьожам лоаттабу. Брак хилийта йиш яц. ХIана аьлча, во тоаяь юха дIаоттаяь оборудовани — из авареш, заводашта хула доккха зе. Цудухьа брак чакхъяргйоацаш тоаяь оборудовани дIалуш лаьрхIа мастер ва, хIаьта заказчикий оагIорахьара из дIаэцаш механик хул. Нагахьа санна, моллагIа а дефект корайой, цунна бехкеволчунна сомаца таIазар ду. оборудовани тоаеш хинна зе цун чотагIа метта а оттадеш.

Ехача мехкдаьтта оборудованена шоллагIа вахар телараш нах ба. Царех цхьабарий цIераш йоахаргья вай. Уж ба шоллагIча участкера бригадираш В. Коротков, П. Грачев, цхьоалагIча участкера слесараш В. Солнышкин, С. Теучеж, В. Васильев, дукха а кхыбараш.

Х. ШАДИЕВ.

Укх деношка шекара свеклаш дIайийна а баьнна, кхашта эшаш дола агротехнически гIулакхаш деш ба Шалински района «Зори Кавказа» яхача совхоза № 2 йолча бригада къахьегамхой. Къаьстта хьинаре чакхдоах уж балхаш Хазбиев Хьасан керте латтача арендни звенос.

Хьасан ше дукхача шерашка укхаза овсаре къахьегаш ва. Цунна тешал деш да из «Знак Почета» яха орден лелаеш хилар а.

Даьна уллув къахьегаш ва цун воI Илез. Цо юртбоахаме болх бу дукха ха яц. Дале а, дика механизатор санна вовз из совхозе.

СУРТА ТIА: арендатораш ХазбиевгIар Хьасани Илези, № 2 йолча бригада кулгалхо Гехаев Эммин.

В. ЮНЦЕВИЧА сурт.

Школьни реформа—массане юкъара гIулакх

Сенца чIоагIлу кхоане?

Дешара шу чакхдоалаш латт. Тайп-тайпара хиннад из бе-беча моттигашка. Назранерча № 1 йолча юкъерча школа коллектива, дешархошта, цар даьшта-ноаношта-м низкъала хилар из. Укх цхьан дешара шера шозза дIакъайлар школа. Iан юккъе эггара халагIа йолча хана шоашта гаьнна уллача № 4 йолча юкъерча школе аха дезаш хилар цу микроучасткера бераш. Хийла бийса хиллалца уж чу ца доагIаш саготдора даьша-ноаноша.

Вешта, из истори-м ер дешара шу дIадолалуча, бераштa эггара гIозагIа хетача дийнахьа дIадоладеннадар.

Соахка, 1-ча сентябре хоза кийчденна, цIенача уйлашца, знаней Ден цIейга хьадаьхкача берий дог дехар. Хьехархой шоаш коа арабаьнна латтар, цу дийнахьа школага хьажа енача комиссе бераш цу чу дIачу ма дахийта, аьнна, соцадьдар.

Бахьан фу дар? Из дар школа чухарца тарлуш, пенаш хийра а даьнна, латташ хилар. ТIагIоллара яьча ремонто юхатеха дацар из «лазар». Бераш тIаэца дезача хьалхарча дийнахьа геттара эттIа доладелар пенаш.

Берий цIей дехар, дай-ноаной а деган деха бисар. Царех цхьабараш тайп-тайпарча инстанцешка леткъа а лийткъар.

Массехк бутт баькхар школан ремонт еш. Юххера а шоай школе юхачудерза таро хилар берий, дай-ноаной а са юха чудахар. Амма, йIаьха хиланзар из дегагIоз. Халкъа кица да «диткъденнача хад хIама», оалаш. Иштта хилар цу школаца а. Цхьан оагIорахьара тоаяьй, аьнна, хеташ йолча школан вокх оагIорахьара пенаш хийрадала доладелар. Юха а ихерам тIаэттар цу чу нах лозабара. ЦIаьхка а комиссе решени йир школа дIакъовла езаш. ХIаьта бераш юха а йиълагIча школе аха дезаш хилар. Дай-ноаной а эгIазъаха баьлар, амма школа пенаш хийрадоалачара совцаш дацар.

Уйла ел хIанз, цу тайпарча хьале дешархошца малагIа кхетама болх бергба, царца дешара процесс дIа мишта хьоргья? Цудухьа йоах школа завуча Ф. Газдиевас: «Кхыметтел цхьан сахьата а дешархошта кхетам бала оамал бац тха укх школе. Ер харцаш латташ ца хилча а, кхаь сменагIа дешаш а долаш, цхьаккха болх боагIача бесса дIабахьа вIаштIехьа далацар тха».

Хьожаргда вай бIарчача шера дIа-юха лехкаш лийнача дешархошта малагIа чам болаш хургда гIулакх дешара шу йистедоалача хана.

— Цул совгIа, ма ярра цу школана ремонт яра дукха ха а ахча а эш, — йоах Назрановски халкъа образовани районни отдела заведующе М. Бакаева.

Из бакъда, цу школана ремонт ярга хIанзле а масайтта эзар сом дIадахад.

Назранера № 1 йола юкъера школа цхьаь яц цу морча гIулакхашта. Укх дешара шера Iаьлий-Юртара бархI шерара школа чура хьалъара хьежача сигале бIарга а гуш хийраьлнна латтар. Школен ах оагIув Iохаьрца бала боалландаь дIакъайлар из. Бераш кхаь сменагIа деша доладелар. Лакхе дийцараш санна дола хIамаш нийсделар царна а.

Цу школана капитальни ремонт ергья, яхаш дувца-м кулалий зама я, хIаьта цхьаццайолча инстанцешка решенеш а тIанийьй цу хьакъехьа, комиссеш а хиннай. 1986 шера хиннача комиссе цунна капитальни ремонт ца йича яргьяц, аьнна, соцам а баьбар. Амма, хувцаденна хIама-м дац.

ХIаьта 20-ча шерашка хьалъяь йола из школа чухьарцача бехк а бацар.

Цу шерашка, хьалъяь массагIа школа я Наьсарен районе? Наьсар-Керте, Экажкъонгий-Юрта, кхычахьа, — уж дукха а я, вешта аьлча, цу районе дукхагIъяраш я-кх.

Из йолаш ярех дувц вай. ТIаккха мелий уж тоъаш йоаца школаш? ХIанз хьожаргда вай цунга. Укх дешара шера Наьсарен районе 17894 дешархо ва школашка дешаш. ХIаьта ерригаш а 41 школа я. Цар чу еррига а 11840 моттиг мара яц. Районерча дешархоех 40,7 процент бараш шоллагIча сменагIа деша ухаш ба. Школьни реформага диллача вIалла хила йиш йолаш хIама дац из.

ТIаккха йолаш йолча школаех дукхагIъяраш приспособленни помещенешка я, цу даькъе еррига юкхьанца яраш а йолаш.

Реформо дIадеххача бесса школашка столовеш, подготовительни классашта лаьрхIа салаIара, ловзара помещенеш, спортзалаш, тираш, дешархошца къахьегама урокаш чакхъяхара кабинеташ, мастерскойш, информатика кабинеташ хулга вIалла дувцилга а дац укхаза.

Царех цхьаярашка халла балийца кулгалхоша Iалашъяь аппаратура, цунах пайда эца моттиг йоацаш, демаша йиза латт.

ХIанад из ишта? Назрановски районе школаш хьалъелга республика пачхьалкхен органашка хьоахадеш дециий?

Хьоахадеш-м да, бакъда, кхы дIахо меттахьара доалаш дац-кх. 1986 шера 13 мае Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совето решени тIанийцар 1989 шера 1-ча январага городе Назране 704 моттиг йола юкъера школа, 1988 шера 140 моттиг йола берий беш, 1990 шера Экажкъонгий-Юрта 320 моттиг йола юкъера школа, 1990 шера СурхотIа 464 моттиг йола школа и. кх. дI. хьалйойла, аьнна.

Фуд цунах хиннар? Назране 704 моттиг йола юкъера школа хьалъе, аьнна, лард кийчъеш я, хIаьта юхейисараш йицъелча санна латт. ХIанз а лард кийчъеш мара йоаца из школа маца хьалъяьяргья, йиллача ханах дисар ах цу мара мичад. Цхьаннена а къайле яц из цу ханалехьа хьалъяь ярг ца хилар.

Школьни реформа кхоачашъеча лоархIаме дакъа дIа ма лоаций деша даха ха йоацача берий учрежденеша. ТIаккха мишта латт из гIулакх районе? Цум сурт дулларгда вай хIанз.

Ерригача Наьсарен районе деша даха ха йоацача берий бархI учреждени я. Цар чу 730 моттиг я. ХIаьта деша даха ха йоацаш дола бераш 6 эзар совгIа да. Дерригача берех 10 процент дараш мара Iалашдаьдац цу учрежденешца.

Йолаш йола берий бешамаш а е приспособленни помещенешка, е нах чубахача дукххаза вIаштIардаьча цIеношка я.

Экажкъонгий-Юрта совхозо дукха ахча дIа а дахийта хьалъяь латта берий беша лаьрхIа помещени пайдана йоацача яьннай.

Малав цу деша бехке, хIанад из хьал иштта? Назране хьалъеш латтача школана дIадахача шера хьахийцача 360 эзар сомах аханех а пайда эцанзар, гIишлонхоша балхаш хьа ца дарах хиннад из, йоах. Уж гIишлонхой мичахьара баьхка ба, укх республикера, цу районера беций уж? Кхы мел дар дIадаьлча а, Назрановски районни исполнительни комитета, горисполкома хIана гац гIулакх иштта ледара делилга?

ХIаьта фу ду районе йоагIаш йола школаш хьалъяра республика халкъа образоване министерствос? ХIара шера план мел оттаеча хана укхазен-укхазен укх хана школа хьалъергья, аьле юкъехьу. Бакъда, цу хьакъехьа пIелг пIелгах ца тохаш керда планаш оттаю ха хьатIакхоач. Го боаха халхар юха а дIадоалу.

ХIаьта Назраперча халкъа образоване отдела кулгалхойн школай директораши кхы де хIама я доацаш, дIаюха удаш лел. Царна къоастаде моган а е могаргдолаш а дош дац из. НГIАССР Министрий Совете увттаде дезаш дешаш да уж, кхы цунах хIама хулаш ца хилча. Кхы лакхагIча органашка дош дихьа а Министрий Совета решени кхоачаш хIана яц хьажа декхарийла ба района кулгалхой — КПСС Назрановски райком а райисполком а. Уж юстара а баьнна, цу гIулакхаца бала боацаш санна багIа. ТIаккха «Дац вийлхача дакъах саг вийлхавац», оалаш ма дий.

Республике халкъа образоване объекташ хьалъе ахча паччахьалкхено хьа ца хецаш да из? Данне а дац. Укх тIеххьарча кхаь шера вай республике хьалъяьй 15 керда школа, гIонна йола помещенеш а кхыйола зданеш а. ХIара шера 100 миллион сомага кхоачаш ахча хьожаду республикана. Бакъда, Назрановски районе цхьа керда школа хьалъяьяц цу юкъа халкъа образоване чотагIа.

ХIаране ши-шийна аьттув бар леладешше, бухсоцаш цу гIулакхах Iоткъам хулар а зе хулар а малав? Уж ба кхоана вайна когаметта дIаотта безараш — къона ноахал. ТIаккха цар гешт дергдий вайна гIулакх иштта леладеш, шоай кхы йоакхо ца еш хилча? Данне а дергдац.

ХIаьта школьни реформа дIадехараш кхоачашдулургдий цу тайпарча хьалашка?

Халкъа образовани тоярах вай ашараш лекхар пайдана дац цун юхьиг хIанз а дIайолаяь ца хилча. ХIаьта керттердар планаш тIа дусаш да хIанз а.

Мел бIаьхий мохк хиларах кхувш доагIача ноахалга дIадодар цо кходой, кхоана из къийлургхиларах шеко яц. ХIаьта къонача ноахала йоакхо еш бола мохк кхоане йолаш хургба. ТIаккхувш дола ноахал кIоаргга образовани, кхетам болаш хиларца мара чIоагIлургьяц кхоане.

Х. АУШЕВА.

ЛАТТАЧАРА МЕТТАХЬА ЯЛАЦ

Цу тайпарча хьале укх масайтта шера я Грозненски района «Грозненский» совхоз. Перестройка процессо гIо дергдий-те из тIехьабиса боахам прорывера хьалбаккха, тоалургдий-те цун болхлой социально-бытовой хьалаш? Цох лаьца дувц тха корреспондента А. Садулаева.

Вай мехка йолаш йола революционни перестройка цхьан шера е итт шера лаьрхIа яц. 30-ча шерашка денз вай обществе личноста культ чIоагIъелар, халкъа цIецен уйлашцен дIачIоагIделар халкъ бюрократизмана мутIахьа хилара, «лахехьарча эшелоне латташ болча» кулгалхоша мел даьр, дерригa дика долаш санна хетар а.

Ракови лазар санна дIадаьржар обществе производства хьашташ бе-башха а доацаш дитар, производстве ший къахьегамах хьахулачунцарей ахархочун лаьттанцарей безам байна дIабаьлар. Цох хьахиннар вайна тахан воашта дика гуш да: шеддар дефицитни хилар — промышленни товараш, кхачан продукташ, кхыметтел сапа а стиральни порошок а.

Дарба деш вола лор санна хинна дIаэттар цу даькъе перестройка. Из процесс массанахьа а я. Цун масал хинна дIаэттай массехк шера план кхоачаш ца еш, тIехьабисараштa юкъе хинна «Красный молот» яха завод. ХIанз цу предприяте гIулакхаш геттара тоаденнад. Перестройкас хьалхаяьха йолча боахам лелабара кердача формех — арендагIа, дезала подрядагIа боагIача боараме пайда а эцаш, производство тоаеш, юртбоахама продукце боарам лакхбеш, миллионераш а хиле дIаотташ долча боахамий дукхаа дIераш яха йиш я.

Амма, хIанз а тIехь болаш ба боахам лелабара ширъеннача формашта тIехь латташ бола, мичча бесса, харцахьа е бакъахьа, реальни доал шоай карара ца далийта гIерташ бола «хьакимаш». Из хьахьокх Грозненски района «Грозненский» совхозо. Из боахам байзачул а техкачул а тIехьагIа, цхьа уйла йосс керта чу — укх массехк шера цу боахаме этта геттара во хьал тоадара республикански Госагропрома, РАПО, совхоза кулгалхоша хIама деш ца хилар а, цул совгIа, футтарайна санна, из кхы а воча доаккхаш хилар а.

ХIанз аз мел дийцар кIал кIийле йоацаш долаш санна хетаргдоацаш, укх тайпара факт йоалаергья аз: укх тIеххьарча 20 шера «Грозненский» совхозе 8 кулгалхо хувцаеннав. ХIаьта, фу де вIаштIехьдаргда, кулгалхой хувцара статистикас хьахьокхачох 1—1,5 шера, тIехьабисача боаккхача боахама кулгалхочун?

Ховш да, мел лоархIаме ба бIаьстен а гуйрана а заманахьа беш бола болх. «Грозненский» совхоза 150 автомашина я, амма боахама кулгалхоша итташ шерашка специалистий — ремонтникий ремонтни база хьалъяьяц, йоакхо яьяц.

Водителаш каст-каста цамогаш хул. ХIаьта нах цамогаш ца хилча боалий, боахаме къахьегама хьалаш геттара во хилча? Цун масал хинна дIаэттаб водителаша беш бола болх—гонга кхаччалца шийла хий чу долча смотровой кIоагашна болх ца бича балац уж. Цул совгIа, боахаме хIанз а тIехь йоацаш я мойка.

Вай массанена дика ховш да — мел езача маьхе я автомобиль хьувкъам чуэцача хана. Республике цу хана специальни автотранспортни отрядаш вIашагIйоахк. ХIаьта, «Грозненский» совхозе цу хана 6 низбола КамАЗ еха латташ, болх ца беш сеца латташ моттигаш нийслу.

ХIанад из иштта? Сихха хувцалуш болча боахама кулгалхоша хIанз а тIехьа опрокидыватель хьалъяь ца хиларах а хила тарлу... ХIаьта кулг-карах лакха борташ йола КамАЗ Iойоассае мел «атта» да ховш ма дий...

Шоайла дIа-хьа гаьна йолча кхаь отделенех латт «Грозненский» совхоз. Белгал ца даькххача далац, цу кхаь отделенешка бахаш бола нах мала хий доацаш хиларах, чIоагIа Iазап озаш болга. Совхоза кулгалхошка а иштта лаххехьа латташ йолча органашка а дукхаза яздаьд бахархоша.

Укх массехк шера дукхха каьхаташ яздаьд, ханаш белгал а йоахаш, дукха дешаш тийнад. ХIаьта цу белгальяьха йолча ханех эггара тIехьара яр — дIадахача шерара апрель бутт ба.

Кхетаде атта хургда аьна хет сона, совхоза керда кулгалхо хоржача хана хьалха хинна директор В. Захаров ца а хоржаш, хьалха отделене управляющи хинна вола Х. Алханов харжар.

Тешаргда вай: кулгалхой дIаха Iема болча наькъа тIа ца воалаш, кердача кулгалхочо ший никъ лохаргхиларах а, укх массехк шера тIехьабисараштa юкъе лоархIаш хинна бола боахам, цу кIоага чура хьалбоаккхалургхиларах а.

МИШТА ХЬАЛКХЕЕ ЕЗА ТОЛАШАГIЙОЛА КОАРТОЛАШ

Укхаза пайда ийбеча традиционни методана чудоагIа цхьайолча культураштa зIиргаш дIа тIа а дуаш керда баьцадаараш дебадар. тIехьагIа коартолаш теплицашка хьалкхееригйолаш. Къаьстта маьха еза а хала а я теплични этап, цо иштта царна шозлагIа вирусни лазар кхете, из хулга хьахайтара лаьрхIа гIулакхаш чакхдоахалга дIадех.

Украински Iилманхоша производственни цикла юкъера теплица дIа а йоаккхаш, зIамигача коартолий кIийлен тIа толашагIйола коартолаш хьалкхее таро луш йола технологи вIашагIъеллай. Из болх баьб ВАСХНИЛ къулбехьен отделене коартолий боахама Института юртбоахама Iилмай кандидата Остапенко Дмитре кулгал а деш.

Меристема культурах укхаза вирусни лазар доацаш in vitro яха баьцадаараш хьалкхеду. Укхаза коартолашта эIийргаш дIа тIа дерца уж ебаю. ТIаккха дика тоадаьча даьтта коартолаш хьалкхею. Цхьан шера лабораторни майда цхьан квадратни метра тIа хIараяр диаметрага диллача 0,7 — 0,9 сантиметр йоккха а 350 — 900 миллиграмм еза а йола 8 эзаргара 10 эзарга кхачалца зIамига коартолаш хьалкхее йиш я. ЗIиргех ши-кхо бутт баьлча зIамига коартолаш хьахул. Иштта цхьан майда тIара шера диазза-пхезза хьувкъам чуэца йиш я.

Гина материалаш — зIамига коартолаш — дIае чIоагIа атта я. Уж дIаюв, масала, хьажкIаш дIаювча пневматически сеялкай новкъосталца.

Украински Iилманхой технологе коартолий дикал тешшаме лакхъю. Цо коартолашта шозлагIа лазар кхетийтац. Цо иштта дукхача маьхера операцеш е ца езаш мукъабоах, хьалхарча даькъе, коартолий зIиргаш теплицашка дIаде ца дезаш, хIаьта иштта уж лелаяра царна транспортировка яра процессаш аттача яхаро коартолаш дукхха кIезигагIа йоаю.

Киевски специалисташ цу технологеца хьашт долчарна дог раьза а долаш кхы тIа информаци лургья. Цу технологеца дувзаденна шоашта ха безам бар хатта укх адресагIа: 252010, Киев-10, Суворова ул. цIа 9, ВАСХНИЛ къулбехьен отделени. Телефон 290-51-93, телекс 131427.

КАНАЛ ДИЗА ДАР...

Дега тоам беш дар «Грозненский» совхоза № 2 йолча отделене доакъара культураш дIайиннача кхашка тхона дайна сурт. ВIаштIехьтIехьа хий тохаш йоаллар укхаза кхо агрегат. Хьалхаръяр лелаеш вар йоккха опыт йола механизатор Вахаев Iумар.

— Ер кха чIоагIа хий эшаш да, — аьлар но. — Укхаза дIайийнай кхо культура: горох, кен, люцерна. Тахан сона уллув болх беш ба са воша Лом-Iаьлеи тракторист Гехаев Рашиди.

Шоаш дер дика ду механизатораша, хIара гектара 250—300 кубически метр хий дIакхоачийт цар. Из оттаьча нормана нийсса да.

Новкъа дале а, шоллагIча отделене дайна сурт «баьддерзадеш» дар кхыча моттигашка оаха зийнар. Масала, кхоалагIча отделене болх беш хий тоха цхьа агрегат мара яцар. Ши агрегат йоаллар хьалхарча отделене кхашка. Из Iалальмате кIезига низ ба.

Хьежар тхо Алханчуртски каналага — из диза доагIар. Хьагучох, ледара пайда эц цох «Грозненский» совхоза кхаш леладераша. Ма дарра аьлча, эрна дукха рузкъа доаду укхаза. Берригача механизаторашa шоллагIча отделене коллективо санна болх боре, кIезига «гIеллургдар» канал.

М. ГАДАЕВ.

28 МАЕ—ПОГРАНИЧНИКА ДИ

63 шу хьалха вIашагIъеллаяр Новороссийски пограничны отряд. Цу юкъа пограничникий дIаяла йийзар фийлала, чIоагIала, денала экзамен. Цу отрядерча пограничникаша дукха толаме операцеш чакхъяьхай бокъо йоацаш доазол дехьа-сехьа була диверсанташ хьалувцаш. Отрядерча шийтта пограничника Советски Союза Турпал яха цIи еннай, хIаьта отряда шийна ЦIеча Байракха орден.

Отрядерча майора В. М. Масюрас кулгалду застава вIашта шин шера дикагIа хиларца белгалъяьккхай.

СУРТА ТIА: Я. Кулаков, Р. Хуршидов, Ф. Гаджиев чубоагIа пограничны наряд.

В. ВЕЛЕНГУРИНА сурт.

(ТАСС фотохроника).

Доазол дехьара

ХИННАР ТЕРКАЛДЕШ

Дукха ха йоацаш СССР-е ворхI дийнахьа официальни визитагIа ена США-ра тIема историкий группа хилар. Океана дехьара хьаьшашта дайзар цхьан тIема даькъа вахар, иштта уж хьежар Москверчен Ленинградерчен езача, теркам тIаозача моттигашка, СССР МО тIема историе Институтера шоай коллегашца дискуссеш чакхъяьхар. Советски а американски а специалистий герзащарча низий, тIема Iилмай дешаех йолча цхьатарарча а бе-беча а уйлаех дувц АПН тIема обозревателa Погребенков Валере.

Эггара хьалха са шуи теркам тIаоза безам ба США герзащарча низий тIема-исторически служба структура шерра лостамаш хилара. Вай эскарага диллача цар служба подразделенеш дикка «кIоарга» вIашагIъехкай. Пентагонагара денз дивизешка, цхьоалагIча ранга кемашка, къаьсттача доакъошка кхаччалца. Цунца лакхерча эшелонашка — оборона министерстве, штабий начальникий комитете, герзащарча низий дерригача тайпай штабашка — тIема-исторически служба кулгалдеш ба граждански нах.

Американцаша шоаш лерхIачох, тIема служба опыт йолча граждански историкех пайда ийбаро, цар академически коллегай лоархIам лакхбара, профессионально шоай лоIаме хиларен стабильности хьаллацара гIо ду. ТIеххьара яр кIезига лоархIам бола фактор яц. хIана аьлча американски эпсараш, США эскаре тIанийцача ротацега хьежжа, хIара 3—4 шу массаза доал шоаш гIулакх ду моттиг хувца езаш хул.

Цхьаьхка цхьа теркам тIаозаш йола факт. Американски тIема историкий дикка дукхагIдола Iилман хьашташ таханарча а кхоанарча а ден тIадерзадаь да. Цар лерхIачох тIема-исторически тохкамаш хиннар кхетадара, таханарчунна нийсса мах бара, кхоана фу хургда хара новкъостал де дезаш да. Цунца дувзаденна цу тохкамаша дIадех гучадувлийта гIалаташи хьаде карагIа ца доалаш дисараши ма дарра объективно дувцилга, карагIдаьннари толамаши санна.

Американски тIема историкаш, масала, хетташ бар Афганистана урокаш объективно техха а техна, цар бахьанаш нахага дIадовзийта лерхIаш дий шо, яхаш.

Вешта аьлча, цар йоахар, Афганистане советски эскар дIачудигара йола решени тIаэцаш, вай цу мехка Великобританес леладаьчун опыт теркал ца еш, фу бахьан долаш Iнйнад хац шоашта.

Е, вайна хIанзалца ца хеза ераш хаттараш: 90-гIа шерашка советски оборонительни доктрина практике малагIча лостамегIа дегIаухаргья, мишта кхоачашъергья? Арахьарполитически акцеех йола решенеш тIаэцача хана малагIа лоархIам кхоачашбергба советски бIухоша? Хетаргахьа, тIеххьарча хаттара овлаш тIом чакхбаьнначул тIехьагIа вай деношка кхаччалца йолча хана къаман кхерамзлен политика оттаеча штабий начальникий комитета лоархIамах долча тохкамашта кепатохара йолча американски практике да. Бакъда, царех цхьадола балхаш къайлаххухь. ХIаьта а, США эскаре документаш къайла ккхьилга лохдаран хIаьта уж ма дарра нахага дIадовзийтаран йола порграмма я.

ДIанхача ханашкара а хIанзара а тIема политика балхаш паргIатта довза таро хиларах, цу хьакъехьа кхоана де лерхIачох дувца йиш хиларах. Пентагона тIема историка А. Гольдберга ма аллара, американски общественностана США герзащарча низий хьал кIоаргагIа довз моллагIча кхыча пачхьалкхен институтерчул. Из цо сов тIехдаькка дувце а, вай тIема политика областе гласность хьакхоллача хьалашка вайна уйла е хIама да.

Цхьаьхка лоархIаме момент — из тIема-исторически тохкамий фундаментальность. ДагадохийтарГда вай цу областе эггара боккхагIбола къахьегам — тIема историе Института арахийца 12 том йола «Дунен шоллагIча тIема истори». ХIаьта американций — 80 том йола «США эскар дунен шоллагIча тIем тIа»: американски ВМС тIом болча хана чакхдаьхача гIулакхашта хетаяь 15 том; 7 том — ВВС-а; 5 том — форда тIарча пехотана.

Цу бIаь совгIа йолча тома тIа герзащарча низий дерригача тайпаша цу тIем тIа дакъа лацарах йола сведенеш хинна ца Iеш, ВIашагIкхийттача Штаташа шоай союзникаша даьчунца нийсдича фашистски Германи хIалакьеш геттара доккха дакъа юкъедихьад ала гIерталга а да.

Цхьаьхка цаI — США эскаре исторически информаци гулъяра способий, уж лелаяра формай диапазон геттара шера хилар. ХIанз вай хьоахаергья царех вай долча шерра яьржа йоацараш:

Хьалхарча даькъе уж полевой яраш я, вешта аьлча, маьршача хана санна (ученеш чакхйоахача хана) иштта тIом беча хана а. тIема историкаша юкъарчал доацаш объединенешка, соединенешка, доакъошка чакхдоаха тохкамаш. ТIеххьарча хана, дагадохийта деза, вьетнамски тIом болча хана американски эскара доакъошка болх беш полевои историкий 23 группа яр.

Исторически информаци гулъярах дувцаш, хьоахаде деза, тайп-тайпара боарамашка герзащарча низашца айхха гIулакх доагIаш болча нахаца — президенташкара, оборона министрашкара денз соединеней, доакъой бокхагIболча эпсарашка кхаччалца хинна къамаьлаш магнитофонни пленка тIа дIаяздар. ХIанзарчоа «тIема лакхерча кулгалхоша дувцаш дола устни истори» яхача программагIа даьча къамаьлий 55 эзар гаргга магнитофонни запись гулъяьй, хIаьта царех тохкамаш деча, хьехача пайда ийбу.

Американски тIема историкаша моллагIа «кIа тIа бац» аьнна, хеташ дола хIамаш гулду: хьалха американски тIемахой хиннача мугIарерчунгара генералага кхаччалца болча наьха письмош, дневникаш, записной книжкаш, кепатоханза дола дагалоацамаш, кхыдола документаш. США эскаре 10 эзар совгIа коробка я цу тайпарча материалашца.

Юххера а США тIема истори — из тахан академически тохкамийи тIема разведкен хьашташ айхха шоайла вIашагIъийна область я. Къаьстта, хIанзара СССР Герзащарча Низех дувцача хана. Дукха йоккха йоацача американски тIема историкий делегацеца венавар таржамхочун декхараш кхоачашдеш вола полковник Джон Конканнон. Из — профессиональни разведчик, США эскара разведывательни управлене отдела начальник. Цо ше иштта хилар лечкъадацар, хIаьта, бегашха доахар, вай мехка низ чубоалаш латтача гласностен гуччахьа дувцарен процессашца дувзаденна да из, ше лечкъа ца дар, яхаш.

Цу делегацена юкъе вар Советски Эскар Iомадара йолча отдела (ОИСА) ши викал. Кхойтта сагах латта из отдел США сухопутни эскарашка дукха ха йоацаш — 1986 шера хьаьй. Цун декхар — советски тIема периодиках йола гуччахьарча источникашта анализ яр, хIаьта цунах йола информаци колледжашка, университеташка, тIема академешка, вай герзащарча низашта хетаяь ешача лекцешта юкъеяхьар. Цу отдела начальника 45 шу даьнача доктора Б. Мэнинга аьлар, тхо Советски Эскар массе а оагIорахьара Iомаде дезаш хилара йолча уйлана тIадаьхкад.

Фу дергда ВIашагIкхийтта Штаташ цIенача дег тIара вай обществера а цун герзащарча низашка хулаш латтача перестройка атта йоаца процессаш, йовза, тахка безам болаш йоле, из эшаш дола гIулакх да.

(АПН).

«Овада карбон» яхача японски фирмас хьалый С-С яха принципиально керда композитни, углерода соединенеш ларде йола материал («карбон» английски меттала углерод да). Фирмай вн калашта хетачох, цох дикагIа пайда эца тарлу йIайха прессаш хьеш йолча процессе.

С-С яха, углеродо-углеродни аьнна цIи тилла йола материал цу элемента керттера белгалонаш — лакха электро- теплопроводи мостаца цхьана едни химически соединенешта духьале еш а, цул совгIа, тIехдика чIоагIал йолаш а я. Уж белгалонаш йолаш из хиларах, специалисташа прессашта лаьрхIа лакха давлени йолча камерай пенаш де лаьрхIар цох. Хьалха уж графитах деш хиннад. ХIанзарча хана йола йIайха прессаш шоай мощность лакхъяра тенденци йолаш хиларах массаза а графитах даь дола пенаш шерде дезаш хулар, из дарах оборудоване мощность а КПД а Iолохлора.

Кердача композитни материалах пайда эцаро таро хилийтар йIайхача пресса пений сомал шозза кIезигагIа е а, цун себестоимость Iолохъе а.

СУРТА ТIА: углеродо-углеродни композитни материалах хьаяь йола йIайхача пресса деталей образецаш.

ТАСС фотохроника.